

у жодному разі не можна зводити до опитувань респондентів). Цю тезу можна підтвердити практикою написання та захисту дисертацій з правових, психологічних, педагогічних дисциплін. З другого боку, державні органи і громадські установи при прийнятті управлінських рішень віддають перевагу інтуїції, але не соціологічним обґрунтуванням. Ось чому ми є свідками, коли офіційні норми, рішення існують самі по собі, а мешканці міст та сіл будують свою поведінку за власними нормами і традиціями. Огож, перифразуючи відомого політичного діяча, що і можна констатувати, як двісті років тому управлінська еліта страшно далека від народу».

Проблема друга пов'язана з розвитком спеціальностей і спеціалізацій на базі соціології. Наприклад, той, хто знайомий з історією становлення і розвитком менеджменту персоналу, добре знає, що воно відбувалося з розвитком галузевих соціологій з використанням досягнень педагогічних, психологічних і юридичних наук. Але у нашій галузі залющення посад інспекторів і заступників начальників по роботі з особовим складом, як і раніше, проходить за традиційними ознаками. Це ж стосується й підготовки спеціалістів зі зв'язків з населенням.

Третя проблема пов'язана із залученням до активної науково-дослідної роботи курсантів і студентів університету. У 2001 р. курсант з спеціальності «соціальна робота» на Всеукраїнському конкурсі наукових студентських робіт з п'яти номінацій отримала другу премію. Але для того, щоб цей факт набув характер традиції, необхідно створити відповідне організаційне забезпечення як для наукових досліджень, так і навчального процесу.

Та попри ці та інші труднощі соціологи університету сповнені оптимізму і впевнені, що вони й надалі будуть займати відповідні позиції у вирішенні соціальних проблем українського суспільства і органів внутрішніх справ України.

Список літератури: 1. Маркс К. Тезиси о Фейербахе // Маркс К., Энгельс Ф. Избр. соч. в 9 т. Т.2. 2. Конт О. Дух позитивной философии (слово о положительном мышлении). СПб., 1910. 3. Спенсер Г. Изучение социологии. Гл.6, 16 // Спенсер Г. Основания социологии. В 2-х т. СПб., 1998. 4. Гилец Е. Социология. К., 1999. 5. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. Перспективы. Проблемы. Методы. М., 1972. 6. Социология. Основы общей теории. М., 1996. 7. Указ Президента Украины від 25 квітня 2001р., №275/2001 «Про розвиток соціологічної науки в Україні». К., 2001.

Надійшла до редакції 10.01.02

В.А. Друзь

ЗАДАЧІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ВІДОМЧОЇ НАУКИ ОВС

Запровадження психологічної служби у системі ОВС вимагає цілеспрямованої підготовки практичних психологів, які повинні глибоко знати особливості багатогранної діяльності ОВС. Класична система підготовки психологів у цивільних вузах істотно відрізняється від вимог.

При формуванні навчальних планів і програм, за якими готуються майбутні практичні психологи в Національному університеті внутрішніх справ на соціально-психологічному факультеті, введено багато спеціальних дисциплін, що передбачають суто професійну спрямованість психологічних знань. А це, в свою чергу, викликало необхідність у нових навчальних посібниках і підручниках. Уперше відповідно до сучасних вимог були видані підручники й навчальні посібники з конфліктології, етикопсихології, психології влади, психології управління в ОВС, психології жертви, психології афіліації та влади, політичної психології.

Сьогодні, виконуючи завдання, що поставлені МВС України перед Національним університетом внутрішніх справ і відповідно до наукових планів університету, ведуться розробки у сфері ефективних психофізіологічних методів об'єктивного контролю психічного стану індивіда, методів професійного відбору і прогнозування можливих форм професійної деформації особистості, методів психологічної паспортизації і психологічного супроводу осіб, які зазнавали сильних емоційних потрясень.

Професійна діяльність працівників ОВС, якою б специфічною вона не характеризувалася, безпосередньо пов'язана з населенням і фокусується на кожну окрему особу. Це особливо вимагає глибокого знання основ психології, які дозволяють оцінювати як поведінку окремої людини, так і певних соціальних верств.

У напрямі розробки методів об'єктивного психофізіологічного контролю за індивідом кафедрою прикладної психології уперше в практиці розроблений і застосований метод оцінки індивідуальної норми. Роботи цього напрямку отримали свій розвиток у СРСР в 80-х роках ХХ ст. Однак, у зв'язку зі складністю проблем ні за кордоном, ні в Союзі ця проблема не знайшла свого остаточного вирішення. Продовжуючи психофізіологічні дослідження в цьому напрямі, було отримано нові дані, які дозволили сформулювати саме поняття індивідуальної норми, встановити динаміку її поведінки і відносно встановленої індивідуальної норми оцінювати поточний стан індивіда з прогнозуванням його розвитку. Її впровадження має широкі перспективи у галузі інженерної психології при оцінці міри готовності людини-оператора до виконання завдання певної складності. Ці розробки полегшують задачу спостереження за людиною як найбільш слабою ланкою в системі «людина – об'єкт управління – середовище». Факт оцінки індивідуальних можливостей, визначених природженими даними, рівнем навченості до професійно-середовищних впливів і поточним функціональним станом в однаковій мірі виявляється в будь-якій професійній діяльності. У професійній діяльності працівників ОВС вияв цих характеристик має певну аналогію з тією різницею, що об'єктом управління виступають люди.

Успіх в розробці теорії індивідуальної норми і методів її оцінки полягає в тому, що уперше вдалося роздільно оцінити три складових в отриманні кінцевого результату функціональної діяльності, а саме: природжену схильність, рівень навченості професійній діяльності, поточний стан.

Перша характеристика відноситься до особливостей вияву індивідуальної норми, друга – до обумовленості середовищем, а третя виступає як

зв'язуючою ланкою, оскільки однаково залежить як від природжених даних, так і від характеру впливу середовища.

Внаслідок варіації кожної з трьох складових індивідуальної норми, середньостатистична популяційна норма набуває настільки широких меж коливання, що приводить до істотної неточності в оцінці індивіда. Ступінь надійності таких висновків не перевершує меж 70% імовірності при вимозі 95% імовірності. Чим далі знаходиться показник індивідуальної норми від середньостатистичної, тим більше помилка в реальній оцінці. Надійність оцінки співпадає тільки у осіб, які складають ядро популяції.

Використовуючи структуру побудови середньостатистичної норми і розділяючи варіацію параметра контрольованої психічної діяльності на три її складові, ступінь надійності в реальній діагностиці функціонального стану досягає необхідного 95% рівня відносно будь-якого індивіда.

Використовуючи результати, що отримані в оцінці індивідуальної норми і продовжуючи подальший розвиток теорії навчання, був розроблений оптимальний алгоритм індивідуального навчання, який дозволяє в процесі його організації оцінити граничний рівень навченості і встановити найбільш ефективний крок ускладнення засвоєного матеріалу. Враховуючи індивідуальні особливості початкової готовності і особливості засвоєння, можна досягнути максимальної однорідності учбових груп і допустиму їх чисельність при збереженні класичного методу навчання. Комп'ютерний варіант використання індивідуального оптимального алгоритму навчання дозволяє досягнути максимальної індивідуалізації в навчанні з урахуванням швидкості навчання і встановленні можливого рівня навченості. Це відкриває перспективи реорганізації навчального процесу по мірі його комп'ютеризації.

У рішенні задачі оцінки ефективності професійної діяльності, «суб'єкт-об'єктно-середовищних» відносин на основі існуючих підходів в психології розроблена більш глибока оцінка формування кінцевого результату. У критеріальній оцінці, яка широко використовується сьогодні, виділені три складові її компонента: умови середовища, професіоналізм роботи і характеристики об'єкта впливу. Маючи такого роду оцінку професійної діяльності і оцінку індивіда на основі індивідуальної норми, відкривається можливість об'єктивного професійного відбору з оцінкою допустимої складності професійно-середовищного навантаження. Фактично з'являється шкала оцінки, яка дозволяє вказувати рівень класифікації фахівця від гранично допустимого до максимального, що зустрічається в конкретно визначеній професії. Зараз ці розробки знаходяться у процесі практичного впровадження.

Дослідження у галузі психології пам'яті і формуванні знакових систем у вигляді усної і письмової мови дозволили встановити ознаки побудови «плаваючого» класифікатора, в основі якого лежить принцип забування або стирання малоозначимої інформації і формування нових понять або знаків-символів. Ці розробки представляють великий інтерес в забезпеченні контролю за динамікою змін середовища, що породжують адекватні або девіантні та делінквентні форми поведінки. Систематичний конт-

роль за середовищними змінами відкриває можливість прогнозувати місця і форми найбільш характерних порушень норми поведінки, що є істотним внеском у подальший розвиток віктимологічних досліджень.

На базі отриманих результатів у цій сфері досліджень розроблена система контролю і збору інформації, яка дозволяє з необхідним рівнем вирішеності встановити відносини типу «суб'єкт-об'єкт-середовище» з оцінкою потреб, доступності їх задоволення й анонімності поведінки. Це, в свою чергу, з високою мірою точності вказує, які можуть бути реалізовані впливи порушень нормативно-правової бази у взаємозумовлених соціальних відносинах, що дає можливість здійснювати профілактичну і попереджувальну діяльність, яка набагато більш ефективна й економічна, чим подальша оперативно-розшукова робота.

Розроблена структура складання віктимологічних норм і оцінка психології відносин «жертва-злочинець» значно розширила існуючі критерії діагностики і класифікації як видів поведінки жертви, так і злочинця. Викладені розробки знаходять своє відображення не тільки в наукових статтях і захищених дисертаціях, але і в спекурсах, курсових і дипломних розробках курсантів соціально-психологічного факультету.

Здійснюючи подальші дослідження проблеми професійного відбору і профорієнтації, особливу увагу приділяємо розробці методів експрес-діагностики. Це зумовлене тим, що існуючі методи оцінки особистості засновані на питаннях, які в окремих випадках складають обсяг, що досягає декількох сотень. Будучи надто громіздкими і втомливими, вони мають ще й більш істотний недолік, оскільки є морально застарілими. Опитувальники, що складені понад 30-40 років тому, були визначені адекватними соціально-середовищними умовами того часу, крім того, вони практично не проходили необхідної адаптації, адже були запозичені з зарубіжних джерел. Сьогодні в абсолютно інших соціально-середовищних умовах використання старих методик є досить сумнівним, однак залишається основою у підготовці практичних психологів.

Розуміючи всю глибину розриву між сучасними вимогами і морально застарілою методичною основою, що закладена в системі навчання практичних психологів, кафедра прикладної психології Національного університету внутрішніх справ звертає особливу увагу саме на практичну сторону підготовки майбутніх фахівців.

Проблема полягає в розробці експрес-діагностики, яка могла б оцінити не тільки спрямованість психічних якостей особистості, що характеризуються, але і дати їх кількісну оцінку. Ця проблема в двадцяті роки минулого сторіччя розроблялася К.Леві і його школою. Ним була розроблена теорія векля, в якій передбачалося відображати будь-які психічні характеристики у вигляді вектора. Маючи в своєму описі розмірність і спрямованість, вектор повинен був відображати цими характеристиками якісний бік процесу і силу його вияву. Однак розробки К.Леві, випередивши свій час, не отримали достатнього розвитку і залишилися історією. Об'єктивно причиною такого стану є те, що існуючий на той час математичний апарат ще не мав достатнього рівня розробки, а психологія

узгалі заперечувала можливість його застосування в формалізації психічних процесів.

Розвиток комп'ютерної техніки, створення інтелектуальних автоматів привели до широкого використання математичних методів дослідження в психології і створення таких її розділів, як математична психологія, психологія моделювання. Саме в цих розділах психології знову виникла необхідність побудови певних просторів системоутворюючих вміщень, у яких представлюваний процес має спрямованість свого місцезнаходження і кількісну характеристику відображення цього місця. Фактично знову виникає векторне представлення психічних процесів у якомусь полі.

Засновуючись на принципі побудови онитувальників, де слово виступає певним знаком-символом, що відображає внутрішній стан в формі суб'єктивного сприйняття середовищного впливу, відображеного в умовно-рефлекторних зв'язках з його словесним вираженням, були побудовані методики «суб'єктивного шкалювання». Суть методики полягає в тому, що на шкалі наростаючих за своєю значущістю словесного визначення, що відображають суб'єктивну оцінку внутрішнього стану, індивід відмічає поточний стан. Другою незалежною складовою було вербальне відображення середовищного впливу, що спричиняло відповідне переживання. Такі простори подій і становлять фактично поля, про які говорив К. Леві. У подібного роду полі чітко визначаються індивідуальні особливості сприйняття середовищного впливу з якісною оцінкою спрямованості і сили психічного стану.

Внаслідок того, що будь-який вплив середовища визначає розвиток потреби, а можливість її задоволення пов'язана із запасом різного роду умінь і навичок, що визначає вирішеність запиту, який виник у вигляді конкретної потреби, і нарешті вирішеність виникаючих потреб приводить до певного задоволення, виникає трьохмірний простір відображення поточних подій, а саме: «потреба – вирішеність – задоволення». Оскільки координатні осі цього простору є узагальненими поняттями, то конкретизація їх у вигляді певних потреб і відчуттів задоволення при існуючих методах вирішеності існуючих задач дозволяє використати цей простір для опису різних психологічних характеристик, міра яких відбивається на координатних діагоналях. Фактично, діагональ в такому просторі є шкалою вимірювання психічної характеристики, що контролюється. Природа такої шкали вимірювання полягає в дихотомічності і в тому, що кожна точка шкали є еквіпотенційним відображенням всієї сукупності точок трьохмірного простору, що лежать на площинах перпендикулярних діагоналі, що розглядається. Таким чином, діагональ виступає узагальненою характеристикою однаково ймовірного отримання однакового кінцевого результату при різних наповних співвідношеннях початкових базисних характеристик.

Використовуючи такі діагоналі-шкали в різних трьох або двомірних просторах як незалежні координатні осі, можна побудувати новий простір подій, який буде більш високим рівнем відображення психічних характеристик у відповідних вербальних відображеннях. Цей процес можна по-

вторити багато разів, що і визначає рівень узагальнення використовуваного слова як багатозначного поняття.

Фактично подальша розробка теорії поля К.Леві дозволила отримати принципи словотворення через почуттєві суб'єктивні переживання емоційних станів у вигляді формування умовнорефлекторних знакових систем, де слово виступає знаком-символом. Наступний рівень знакових сигналів, як сигнал сигналу, визначає психофізіологічний механізм формування мови (другої сигнальної системи). Отриманий результат розробок, що проводяться, дозволяє принципово змістити підхід до побудови мовних навігаторів і принципів розпізнавання смислового змісту мови комп'ютерними системами.

Однак основною задачею цих досліджень є розробка методу суб'єктивного шкалювання як експрес діагностики при побудові паспорта особистості. Створюючи багаторівневі поля «об'єкт-середовищних» відносин і визначаючи в них характерне місцезнаходження особистості, можна з високою мірою надійності прогнозувати можливі форми поведінки індивіда в екстремальних умовах.

Сьогодні підготовка психолога настійно вимагає більш глибокого вивчення майбутніми фахівцями основ фізіології вищої нервової діяльності, математики, комп'ютерної техніки, основ програмування. Розуміючи всю важливість необхідних нововведень і складність їх здійснення, кафедра прикладної психології систематично веде роботу з подальшого вдосконалення учбового процесу і, передусім, його змістовної сторони.

Надійшла до редакції 10.01.02

Ю.Ф. Прадія

УДОСКОНАЛЕННЯ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВОНАВЦІВ – НАГАЛЬНА ВИМОГА ЧАСУ

Кінцєвця розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку висококваліфікованих юридичних кадрів, здатних до активної, творчої участі в державно-правовому житті, які володіють політичною, правовою і, що надзвичайно важливо, належною мовленнєвою культурою, бо мовлення людини – це її своєрідна візитна картка, яка дає змогу судити про освіченість, ерудицію, начитаність тощо.

Зрозуміло, що судьям, прокурорам, слідчим, адвокатам та, власне, всім, без винятку, працівникам правоохоронних і судових органів треба найперше добре знати те, що має першорядне значення для розв'язання різноманітних юридичних справ, тобто зміст конкретних законодавчих актів, порядок здійснення юридичних процедур і под. При цьому слід постійно пам'ятати, що вузькопрофесійна підготовка не лише збільшує інтелектуальний потенціал фахівця-юриста, але й не відповідає характеру його професійної діяльності як соціально-публічної. Тому не можна не погодитися з висновком Н.В. Артикуці, яка стверджує, що «навряд чи в якомусь іншому виді писемного (та її усного – доповнення Ю.П.) мовлення зовнішня форма виступлення має таке велике, а часом і доленосне